

SHARQ VA G'ARB SIVILIZATSIYALARIDA DIN VA ILM MUNOSABATI

X.U.Samatov

Ilmiy raxbar:

Dagarov Mashhurbek Jahongir o'g'li

TATU Samarqand filiali, talabasi

[TEL: +998773777137](tel:+998773777137)

Anotatsiya: Ushbu maqolada Sharq va G'arb sivilizatsiyalarda din va ilm o'rtasida tarixiy zamonaviy munosabatlar tahlil qilingan. Islomiy, Hind, Xitoy va Yevropa madaniyatlari doirasida ilm-fanning diniy qarashlar bilan uyg'unligi yoki ziddiyati yoritilgan. Maqolada tarixiy misollar, mashhur olimlar faoliyati va ilm-fan rivojiga ta'sir etgan omillar chuqur tahlil qilinadi. Bugungi kunda din va ilmni integratsiya qilish zaruriyati, ularning zamonaviy muammolarga qanday javob bera olishi haqida mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Sharq sivilizatsiyasi, G'arb sivilizatsiyasi, din, ilm-fan, uyg'unlik, ziddiyat, islom olimlari, sekulyarizm, ilmiy inqilob, bioetika, falsafa, tarixiy taraqqiyot.

Kirish

Din va ilm insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismlaridir. Ular jamiyat tafakkurining shakllanishi, axloqiy qadriyatlar, madaniyat va fan sohalarida o'zaro ta'sir qilib kelgan. Har bir sivilizatsiya o'z tarixida din va ilm o'rtasida o'ziga xos munosabatni vujudga keltirgan. Sharq va G'arb dunyosida bu munosabatlar har xil yo'nalishda shakllangan, ularning tarixiy taraqqiyoti, madaniy merosi va ijtimoiy tuzilmasi bu jarayonda muhim rol o'ynagan.

Sharq sivilizatsiyasida din va ilm munosabati

Sharq sivilizatsiyasida din va ilm ko‘pincha uyg‘unlikda rivojlangan. Islom sivilizatsiyasida Qur‘on va Hadislar ilm olishni ibodat darajasiga ko‘taradi. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.)ning: "Ilm izlash har bir musulmon erkak va ayolga farzdir", degan so‘zlari musulmon dunyosida ilm-fanga nisbatan katta hurmat uyg‘otgan. VIII–XII asrlar oralig‘ida "Islomiy uyg‘onish davri" deb atalgan davrda Bag‘doddagi "Baytul Hikma", Damashq, Buxoro, Xorazm, Katta Movarounnahr hududlarida ilm-fan gullab-yashnagan.

Ibn Sino tibbiyotda, Al-Xorazmiy matematikada, Al-Farobiy falsafada, Al-Beruniy esa astronomiyada jahon ilmiga ulkan hissa qo‘shgan. Bu olimlar diniy aqidalarni inkor etmagan holda ilmiy izlanishlar olib borganlar. Ularning asarlari Yevropaga o‘girilgan va G‘arb Uyg‘onish harakatiga zamin yaratgan.

Hind sivilizatsiyasida Vedalar, Upanishadlar, Mahabharata, Ramayana kabi diniy-falsafiy matnlar orqali ilmiy va falsafiy qarashlar rivojlangan. Matematikada nol tushunchasining ilk ishlatilishi, astronomik kuzatuvlar Hind olimlari tomonidan amalga oshirilgan.

Xitoyda esa Konfutsiylik, daoizm va buddaviylik diniy-falsafiy tizimlar ilmiy tafakkur bilan birga yashagan. Xitoyliklar barometr, kompas, qog‘oz, bosmaxona kabi ko‘plab ixtirolarni diniy-falsafiy muhitda yaratgan.

G‘arb sivilizatsiyasida din va ilm munosabati

G‘arbda din va ilm o‘rtasidagi munosabat ko‘proq murakkab, ba‘zan esa ziddiyatli bo‘lgan. Rim-Katolik cherkovi O‘rta asrlarda ilm-fanni nazorat qilgan, ba‘zi olimlar esa diniy qarashlarga zid ilmiy fikr bildirgani uchun qattiq jazolangan. Galileo Galileyning Yer Quyosh atrofida aylanishi haqidagi g‘oyasi bunga yorqin misol bo‘la oladi. Bu g‘oya diniy aqidalarga zid deb topilgan va u Inkvizitsiya tomonidan jazoga tortilgan.

Biroq G‘arbda Uyg‘onish davri (XIV–XVI asrlar) kelgach, inson markazga qo‘yila boshlandi. Ilm-fan, san‘at, adabiyot va falsafa yuksaldi. Sekulyarizm – ya‘ni davlat va ilm-fanning dindan ajratilishi keng tarqaldi. Bu esa ilm-fanning mustaqil rivojlanishiga yo‘l ochdi.

Yangi davrda Isaak Nyuton, Rene Dekart, Frensis Bekon kabi olimlar ilmiy metodologiyani shakllantirdi. Ular tajriba, kuzatuv, mantiqiy fikrlash asosida ilmni rivojlantirdi. Shu bilan birga, Nyuton singari olimlar dindor bo‘lib, ilmiy faoliyatlarini diniy e‘tiqod bilan uyg‘unlashtirishga harakat qilgan.

Ilm-fan va din o‘rtasidagi murakkabliklar

Sharqda ko‘proq uyg‘unlik kuzatilgan bo‘lsa-da, ayrim davrlarda din ilmlarni cheklagan holatlar ham bo‘lgan. Masalan, mu‘taziliylar va ash‘ariylar o‘rtasidagi ziddiyatlar, falsafa va kalom atrofidagi bahslar bunga misol bo‘ladi. G‘arbda esa din va ilm ko‘p hollarda qarama-qarshi kuchlar sifatida qaralgan.

Xususan, Darvinning evolyutsiya nazariyasi cherkov tomonidan tan olinmagan. Bugungi kungacha AQShda bu masala keng muhokama qilinadi. Shuningdek, klonlash, abort, sun‘iy urug‘lantirish kabi masalalarda ham ilmiy va diniy qarashlar to‘qnash kelmoqda.

O‘xshashliklar va tafovutlar

Sharq va G‘arbda ilmga bo‘lgan intilish umumiy jihatdir. Har ikkala sivilizatsiyada ham diniy matnlar va diniy shaxslar ilm-fan rivojiga hissa qo‘shgan. Ammo Sharqda din va ilm uyg‘unligi ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, G‘arbda ular o‘rtasidagi ajralish va ziddiyatlar ko‘proq bo‘lgan.

Sharqda ilm — haqiqatga, haqiqat esa ilohiylikka olib boradi degan qarash ustuvor bo‘lgan. G‘arbda esa ilmiy tafakkur mustaqil, erkin fikrga asoslangan tarzda rivojlanib, sekulyar jamiyatlar shakllangan.

Bugungi kundagi holat

Zamonaviy davrda globalizatsiya, raqamli inqilob, ekologik muammolar, sun‘iy intellekt kabi omillar din va ilm o‘rtasidagi munosabatga yangicha yondashuvlarni talab

qilmoqda. Ko‘plab musulmon olimlari ilm-fanni Qur‘on talqinlari orqali rivojlantirishga harakat qilmoqda.

G‘arbda esa ilm-fan texnologik taraqqiyot asosida rivojlanmoqda, lekin ma‘naviy-axloqiy muammolar fonida dinning ahamiyati yana ortib bormoqda. Xususan, bioetika, sun‘iy ong, iqlim inqirozi kabi sohalarda ilm va din birga ishlash zaruratiga duch kelmoqda.

Sharq va G‘arb sivilizatsiyalarida din va ilm munosabati tarbiyaviy ruhda

Sharq va G‘arb sivilizatsiyalarining shakllanishida din va ilm o‘rtasidagi munosabat muhim o‘rin tutadi. Bu ikki unsur jamiyatlar taraqqiyoti, madaniyat, axloq, tafakkur va ma‘naviyatning asosiy negizlaridan hisoblanadi. Har ikki sivilizatsiyada ham din va ilm o‘rtasida murakkab, ammo o‘ziga xos aloqalar mavjud bo‘lgan. Ularning tarixiy taraqqiyoti, mafkuraviy qarashlari va ilmiy yondashuvlari bu munosabatlarning turli ko‘rinishlarda shakllanishiga sabab bo‘lgan.

Sharq sivilizatsiyasida, xususan, Islom dunyosida ilk davrlardanoq din va ilm uyg‘un tarzda rivojlangan. Qur‘oni karim va Hadislar ilm olishga katta urg‘u beradi. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.) ning "Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolga farzdir" degan hadisi ilmga bo‘lgan munosabatni ifodalaydi. VIII-XII asrlarda yashagan mashhur musulmon olimlari — Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Beruniy, Al-Farg‘oniy, Imom Buxoriy va boshqalar diniy bilimlar bilan bir qatorda, tibbiyot, matematika, astronomiya, geografiya kabi fanlarda ham ulkan yutuqlarga erishganlar. Bu davr "Islom olamining oltin asri" deb ataladi.

Sharqda ilm diniy muhitda rivojlangan, ko‘plab ilmiy asarlar diniy maktablarda (madrasalarda) yozilgan. Ilm va din o‘zaro uyg‘unlashgan, hattoki ko‘plab olimlar diniy shaxslar ham bo‘lgan. Bu holat yosh avlodni ilmga, izlanishga undagan va jamiyatda axloqiy tarbiyani shakllantirishda muhim omil bo‘lgan.

G‘arb sivilizatsiyasida esa din va ilm munosabati murakkabroq bo‘lgan. Ilk o‘rta asrlarda katolik cherkovi ilmiy izlanishlarga ehtiyotkorlik bilan qaragan, ba’zida ularni

cheklagan. Ammo keyinchalik, ayniqsa, Uygʻonish davrida (XIV-XVI asrlar) ilmiy tafakkur jonlanib, kishilar tabiat va jamiyat qonuniyatlarini ilmiy yoʻl bilan oʻrganishga harakat qila boshlaganlar. Galileo Galiley, Nikola Kopernik, Isaak Nyuton kabi olimlar ilmning mustaqilligini targʻib qilganlar va Gʻarbda ilmiy inqilob yuzaga kelgan.

Gʻarbda din va ilm oʻrtasidagi qarama-qarshiliklar asta-sekinlik bilan murosaga kelgan. Hozirgi kunda koʻplab gʻarb olimlari din va ilmni qarama-qarshi emas, balki bir-birini toʻldiruvchi unsur sifatida koʻrmoqda. Masalan, amerikalik olimlar orasida dinga ishonuvchilar koʻpchilikni tashkil etadi va ular ilmiy izlanishlarni diniy eʼtiqod bilan muvofiqlashtiradilar.

Tarbiyaviy jihatdan olganda, din va ilm oʻrtasidagi uygʻunlik har ikki sivilizatsiyada yoshlarni axloqiy, maʼnaviy va intellektual jihatdan barkamol etib tarbiyalashda muhim oʻrin tutadi. Sharqda din asosida shakllangan ilmga hurmat, ota-onaga, ustozga boʻlgan ehtirom, ilm izlashdagi qatʼiyat kabi qadriyatlar yosh avlod tarbiyasida hal qiluvchi rol oʻynagan. Gʻarbda esa tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish, eksperimentga asoslangan oʻrganish uslublari yoshlarning erkin tafakkurini shakllantirgan.

Xulosa qilib aytganda, Sharq va Gʻarb sivilizatsiyalarida din va ilm oʻrtasidagi munosabatlar har xil yoʻnalishda rivojlangan boʻlsa-da, har ikkisi ham jamiyat taraqqiyoti, axloqiy yetuklik va ilmiy salohiyatni shakllantirishda muhim oʻrin tutgan. Ushbu tajribalardan saboq olib, bugungi kunda ham din va ilmni uygʻun tarzda rivojlantirish orqali maʼnaviy va ilmiy jihatdan yetuk avlodni tarbiyalash mumkin.

Xulosa

Sharq va Gʻarb sivilizatsiyalarida din va ilm oʻrtasidagi munosabatlar oʻziga xos tarixiy, madaniy va ijtimoiy shart-sharoitlar asosida shakllangan. Sharqda bu munosabat koʻproq uygʻunlikka asoslangan boʻlsa, Gʻarbda esa murakkab va baʼzan qarama-qarshi tus olgan. Har ikki yondashuvning ijobiy va salbiy jihatlari mavjud.

Bugungi kunda esa din va ilm oʻzaro raqobatchi emas, balki hamkor, bir-birini toʻldiruvchi tizimlar sifatida qaralmoqda. Har bir jamiyat bu ikki kuchni muvozanatda olib

borish orqali ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy yuksalishga erishishi mumkin. Ilm-fan haqiqatni izlashda, din esa unga ma'naviy ma'no berishda asosiy rol o'ynaydi. Shunday ekan, din va ilmni uyg'unlashtirish zamonaviy taraqqiyotning ajralmas omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bukhari uz
2. киберЛенинка
3. O'zbekiston milliy axbarot agentligi
4. Wikipediya
5. Tiame.uz